

*Доскач К. В.,
аспірант кафедри англійської філології та перекладу
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ В АНГЛОМОВНОМУ ТЕОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ XVII–XVIII СТОЛІТЬ

Анотація. Статтю присвячено етимологічному аналізу, а саме походженню теологічних термінів в англomовному дискурсі XVII–XVIII століть, в основі якого лежить порівняльно-історичний метод дослідження. Суть методу полягає в зіставленні із цим словом сукупності слів однієї або декількох споріднених мов і подальшому пошуку загально-го «предка», який міг би розглядатися як початкова форма для всієї сукупності слів, що зіставлялися. Порівняльному аналізу піддаються різні одиниці мови, для кожної з яких простежується динаміка зміни і відновлюються більш ранні форми. Етимологічний аналіз слова, форма і звучання якого змінені, покладається насамперед на історичне підґрунтя. Англійський теологічний дискурс XVII століття – це література епохи революційної ломки. Вона розвивається в середовищі запеклої ідеологічної і соціальної боротьби та тісно-му зв'язку з подіями свого часу. Величезну роль у культурі революційного періоду відіграла Біблія. Текст Біблії став відомий найширшим масам населення. У ній шукали відповіді на пекучі питання сучасності, її зачували напам'ять, цитували в парламенті і в сільських хатинах. Вплив біблейських легенд і божественного ладу мови виявляється у трактатах Джерарда Вінстенлі, поемах Джона Мільтона та прозаїчних оповіданнях Джона Беньяна. Творчість цих письменників характеризується переважанням релігійних сюжетів і мотивів. В основі етимологічного дослідження зазначаються різні твори Джона Мільтона та його власні підходи у використанні мов. Багатомовність Дж. Мільтона є одним із ключових чинників для проголошення його найбільш етимологічним поетом, який використовує слово водночас у двох англійських значеннях, декількох латинських і в одному грецькому, посилаючись, зокрема, на його власну інтерпретацію значень і походжень. Взаємодія між словами романського й англо-саксонського походження є важливою особливістю стилю Дж. Мільтона.

Ключові слова: етимологічний аналіз, етимологічний зсув, порівняльно-історичний метод, концепт, онома-topія.

Постановка проблеми. У статті визначено етимологічні підходи в англomовному теологічному дискурсі XVII–XVIII століть і досліджено виникнення нових слів в даному періоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що проблема англomовної теологічної етимології бере свій початок з англо-саксонської поеми героїчного епосу «Беовульф» та пізніше із творчості Д. Чосера, що є представником середньоанглійської мови. Сучасні дослідження говорять про те, що етимологічний аналіз не обмежується історичними доказами.

Метою статті є етимологічний аналіз на прикладі уривків із творів теологічного дискурсу ранньомовноанглійського періоду та дослідження методів виникнення термінологічної лексики даного періоду.

Виклад основного матеріалу. Етимологічний аналіз слова, форма і звучання якого змінені, покладається насамперед на історичне підґрунтя. Наприклад, сучасне англійське слово *queen* походить від середньоанглійського *queene*. Цей варіант уживається у творчості Д. Чосера («*Canterbury Tales*»). *Queene*, у свою чергу, походить від давньоанглійського *swēn*, що вживається в епосі «Беовульф» («*Nowell Codex*»). Тут ми можемо сказати, що вихідне слово для *queen* – давньоанглійське *swenti*. Етимологічний аналіз не обмежується історичними доказами. Існує два способи відстежувати більш віддалене походження. По-перше, можна виявити, що слово було запозичене з іншого діалекту або мови, наприклад, англійське слово *chief* запозичене із французької мови. У такому разі етимологія може походити від мови оригіналу. По-друге, можна більше заглибитися у часовий простір, порівнюючи відповідні мови та залучаючи процес історичних реконструкцій [1:210].

Творчість Дж. Мільтона – це ідеальний об'єкт для етимологічного аналізу. За деякими відомостями, він володів приблизно десятьма мовами і писав щонайменш на чотирьох [2:8]. Серед них були: французька, латинська та давньогрецька. Ці мови є основними спадковими джерелами англійської мови. Багатомовність Дж. Мільтона є одним із ключових чинників, який наводить Рой Фленаган, щоб назвати його найбільш етимологічним поетом, пояснивши, що він може вживати слово водночас у двох англійських значеннях, декількох латинських і в одному грецькому, посилаючись, зокрема, на його власну інтерпретацію значень і походжень [3:316]. Джон Кері й Алістер Фаулер зазначають, що Дж. Мільтон, звичайно ж, знав етимологію багатьох слів у «*Paradise Lost*», і додають, що взаємодія між словами романського й англо-саксонського походження є важливою особливістю стилю Дж. Мільтона [4:431].

Одним із теологічних термінів Дж. Мільтона для експансивної, пустої затоки, що відділяє Землю від Пекла є *abyss*, що перекладається як «безодня». Це слово з'являється вісімнадцять разів у семи із дванадцяти збірок поеми «*Paradise Lost*». Воно різноманітно описане як *vast, dark, infinite, hollow, wild, wide, desolate* і *vexed*, але також більш ґносеологічно як *immeasurable, untractable* і *unbottomed* [5]. Окрім наголошення на далекій пропасті послідовників злих сил у значенні терміна *abyss*, ці останні три хаотичні епітети виділяють етимологію «безодні», яка походить від давньогрецького *ἄβυσσος*, значення якого, згідно з «*Oxford English Dictionary*», – «бездонний, незбагнений, безмежний» [6]. Це лише один приклад того, яким способом Дж. Мільтон визначає походження слів і наскільки логіка його поем залежить від етимології. Виходячи із цього, критики, як-от Семюел Джонсон, Френк

Лівіс і Томас Еліот, звинувачують Дж. Мільтона в постійних підтекстах. Але Христофор Рікс і Джон Гейл вихваляють його за багатомовний стиль.

У складному латинському творі Дж. Мільтона "The Art of Logic" він заперечує, що етимологічна робота може допомогти виявити істинний (божественний) сенс концепту. Автор стверджує, що перші мови, на яких говорив Адам в Едемі, і мови його творів різні. Можливо, такою ж мовою розмовляли будівельники Вавилонської вежі, даної їм Богом; отже, це не дивно, якщо причина виникнення первісних слів невідома. Але що стосується джерел тих слів, які запозичені або складені, їхні значення потрібно шукати в давніх і тепер застарілих мовах або їхні форми дуже змінені через неправильну вимову нижчих класів населення давнини та їхньої звички писати помилково. Отже, справжнє значення слів забуте або зовсім зникає [7:219].

Раптове «оволодіння» мовою будівельниками Вавилонської вежі також має місце у книзі "Paradise Lost": "Quite out their native language, and instead to sow a **jangling** noise of word sun known: forthwith a hideous **gabble** rises loud among the builders; each to other calls not understood, till hoarse, and all in rage, as mocked they storm; great laughter was in heaven and looking down, to see the **hubbub** strange and heard in; thus was the building left ridiculous, and the work Confusion named" [108:460]. Цей абзац зображує поверхневу ономатопію – *jangling, gabbling* і *hubbub* – слова з неklasичною етимологією, тобто «примітивні слова», причини виникнення яких невідомі. "Oxford English Dictionary" зазначає, що хоча *Babel* і ономатопічне *babble* етимологічно непов'язані, воно споріднене із французьким *babel* («змішання думок») і асоціюється з івритським *bālal* («змішувати», «руйнувати»). Лінгвістичне занедбання мови, яке Дж. Мільтон зображує в цій вавилонській сцені, передусім може розглядатись як етимологічне.

Уривок із найменшими пропорціями латинських слів є у книзі 3-й, що починається з рядка 429-го і продовжується до 507-го. Абзац, який безпосередньо передує цьому уривку, починається з позначення різкого контрасту між сценою місця дії небесного тріумфування Сина і подібного до стерв'ятника кружляння навколо Землі сатани: *Thus they in heaven, above the starry Sphear, their happy hours in joy and hymning spent. Meanwhile upon the firmopacious Globe of this round World, whose first convex divides the luminous inferiour Orbs, enclosed from Chaos and the in road of darkness old, Satana lighted walks* [8:54]. Макроетимологічний зсув із латинського до германського діалекту в цьому уривку впливає на зображення контрасту між небом і сатаною впродовж усіх розбіжностей в історії мови. Безпосередньо після цього уривка оповідач описує значною мірою германською мовою цей лімітний простір між хаосом і землею, як "dark, waste, and wild, under the frown of night" [8:54]. Пізніше Дж. Мільтон зображує сатану в епічному порівнянні "a vulture on Imaus bred, whose snowy ridge the roving Tartar bounds" [8:54]. Флананган пояснює, що "Imaus" етимологічно передає ідею гірського снігу [103:428]. Гриф "a vulture" відходить від "a Regions carce of prey", щоб "to gorge the flesh of lambsorye an lingskids dnhills were flocks are fed, flies toward the springs of Ganges or Hydaspes, Indian streams; but in his way lights on the barren plains of Sericana, where Chineses drive with sails and wind their cany wagons light: soon this windy sea of land, the fiend walked up and down al one

bent on his prey" [8:56]. Цей абзац дуже географічний, але водночас первинний, пасторальний і земний: усі якості, пов'язані з германським реєстром. Пасторальний образ "yeaneling kids" є звичайно темним, де плоть задовольняється грифом. Германські слова, як-от *hills, flocks, flies, springs, lights, plains, drive, sails, wind, sea*, не лише слугують контрасту із грифом, отже, із сатаною, але і представляють сцену для введення світу у Книзі 4-й.

У Книзі 5-й твору "Paradise Lost" сатана бере на себе вираження високої риторики, де він запитує: "Who can in reason the norright assume, monarchy over such as live by right [God's] equals, if in power and splend or less, in freedom equal?" [8:232]. Подібна позиція стосовно монархії, представлена у трактаті Дж. Мільтона "The Ready and Easy Way to Establish a Free Common wealth", також зосередженому на латині. Рой Флананган пояснює, що промова сатани характеризується повторенням, вибір латинського *magnific* в 773-му рядку, а не англосаксонського *great* або *great-making*, показує, як сатана лестить своїй аудиторії [3:500]. На відміну від цього, реакція Абдіеля на сатану набагато менш латинська, отже, новоанглійська. Він стверджує: "To [God's] only Son by right endued, with regal scepter, every soul in heaven, shall bend the knee, and in that honor due, confess him rightful king" [8:203]. Риторичний авторитет Абдіеля походить не з високого латинського красномовства, а від первинної давньоанглійської сили: окремо відлатинських *endued, regal, scepter*, ця реторта насичена словами з давньоанглійської мови *son, soul, heaven, bend, knee, rightful, king*. Етимологічний контраст між Сатаною й Абдіелем, про який ішлося вище, спостерігається і між багатьма іншими персонажами в "Paradise Lost". Оскільки кожний персонаж має власні мотиви та риторичний стиль, ці риси часто відображаються в етимології їхніх слів. Якщо аналізувати мову лише основних персонажів, тобто тих, які говорять понад дві тисячі слів, герої з найменшою кількістю латинських слів – Єва, Син і Отець. Це дає змогу припускати, що оповідач, Адам та Рафаїл постають із вищим рівнем дискурсу, ніж Бог, Син і Єва. Найбільш вживане слово Адама *sustain*, що походить від латинської мови і потрапляє в англійську через англо-нормандську. Також латинські слова *approve, absence, favor* і суто англо-саксонські *bone, dust, need, feel* найчастіше в поемі вжито у промовах Адама. Найбільш повторювані слова Єви – латинське *forbids* і також германські *early, dreamed, glistering, help*. Латинські *Redeem* або *redeemed* є головними у промовах Бога і Сина. Можна припустити, що це могли бути слова, характерні для грішних ангелів, які прагнуть повернутись до неба, тому дивно, що вони повинні співвідноситись із небесною монархією.

Висновки. Етимологічний аналіз поеми Джона Мільтона "Paradise Lost" надзвичайно актуальний тому, що приблизно 151 слово цього твору походить із латинської, англо-нормандської, французької, середньофранцузької, давньофранцузької та латиноамериканської мов. Ще 101 – германського походження, із давньоанглійської та давньонімецької. Решта слів розподіляються між грецькою (стародавні греки, приблизно 25 слів), семітськими (іврит, 7 слів) та іншими мовними сім'ями. Оскільки латинські та давньоанглійські пропорції становлять більшість загальних слів поеми, вони негативно співвідносяться один з одним. Висока частка латинських слів у розділі майже завжди означає низьку частку давньоанглійських.

Джон Мільтон, автор епічної поеми “Paradise Lost”, увів в англійську мову більше неологізмів, ніж будь-який інший письменник, навіть сам Вільям Шекспір. Варто зазначити, що Дж. Мільтон писав у часи, коли англійська мова була більш нова і незабарвлена. Такі автори, як Дж. Мільтон і В. Шекспір, не були єдиними, що просто вигадували терміни для заповнення прогалин у мові. Якщо сучасний автор зазвичай повинен працювати в галузі науково-фантастичної літератури, щоби виправдати створення нової лексики, то в XVII ст. мова була менш стійкою. Проте авторство Дж. Мільтона не було довільним. Він працював з існуючою, багатою мовою, щоби екстраполювати нові слова. Дж. Мільтон створив нові слова з латинських коренів, додав префікси, як-от *in-*, перекладав слова на різні частини мови, створюючи іменники та прикметники, що походять із дієслів. Він також замінював наявні слова власними варіантами, деякі з яких довели свою стійкість. Він увів слова і почуття у свою поезію, драматичні твори та полеміку, як-от «Ареопагітика», яка викарбувала майже 80 нових слів і значень у темі захисту свободи преси.

Література:

1. Liberman Anatoly. Word Origins and How We Know Them: Etymology for Everyone. 1st Edition. Oxford University Press, 2009. 336 p.
2. Hale John K. Milton's Languages: The Impact of Multilingualism on Style. Cambridge University Press, 1997. 245 p.
3. Milton John. The Riverside Milton: Houghton Mifflin, 1998. 1213 p.
4. Carey Ed. John, Fowler Alastair. The Poems of John Milton. Harlow : Prentice Hall Press, 1968. 898 p.
5. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com>.
6. Oxford English Dictionary. URL: <http://www.oed.com/>.
7. Milton John. A Fuller Institution of the Art of Logic, Arranged After the Method of Peter Ramus. Vol. 11. New York : Columbia University Press, 1935. 538 p.
8. Milton John. The Paradise Lost. Dj Vu Editions E-books. Global Language Resources, 2001. URL: <http://triggs.djvu.org/djvueditions.com/MILTON/LOST/Download.pdf>.

Doskach K. Etymological analysis of terminological vocabulary in the English theological discourse of the XVII–XVIII centuries

Summary. The article has been devoted to the etymological analysis, namely the origin of theological terms in the English-language discourse of the XVII–XVIII centuries, based on the comparative-historical method of research. The essence of the method is to compare the word combination of the words of one or more related languages and to further search for the common “ancestor”, which could be considered as the initial form for the whole set of words that were compared. Different units of language are exposed to the comparative analysis, for each of them the dynamics of changes can be traced and earlier forms are restored. The etymological analysis of the word, the form and the sound of which have been changed, relies first and foremost on the historical basis. The English theological discourse of the XVII century is the literature of the era of revolutionary break down. It develops in the midst of a fierce ideological and social struggle and is closely linked to the events of its time. The Bible played a huge role in the culture of the revolutionary period. The text of the Bible became known to the widest masses of the population. It had answers to the burning questions of the present, was taught by heart, quoted in parliament and in rural huts. The influence of biblical legends and the divine system of language is revealed in the treatises of Gerard Winstanley, John Milton's poems, and John Bunyan's prose writings. The creativity of these writers is marked by the predominance of religious stories and motives. There are the various works of John Milton and his own approaches to the use of languages in the center of the etymological study. Milton's multilingualism is one of the key factors for proclaiming himself the etymological poet, who uses the word simultaneously in two English terms, several Latin and in one Greek, referring in particular to his own interpretation of meanings and origins. Interaction between the words of Roman and Anglo-Saxon origin is an important feature of Milton's style.

Key words: etymological analysis, etymological shift, comparative-historical method, concept, onomatopoeia.